

УДК 351.741(4/9:477)

Т.А. Плугатар,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ВИКОРИСТАННЯ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ І ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У РЕФОРМУВАННІ СИСТЕМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано досвід організації правоохоронних систем зарубіжних країн, виявлено загальне та особливе в функціонуванні систем правоохоронних органів залежно від властивостей та природи національно-правової системи кожної конкретної держави. Визначаються можливості використання та впровадження позитивного зарубіжного досвіду організації та функціонування систем правоохоронних органів під час реформування системи правоохоронних органів України з урахуванням тенденцій суспільного розвитку нашої держави.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, правоохоронні органи, правоохоронні функції, система правоохоронних органів.

В статье проанализирован опыт организации правоохранительных систем зарубежных стран, обозначено общее и особенное в функционировании систем правоохранительных органов в зависимости от свойств и природы национально-правовой системы каждого конкретного государства. Определяются возможности использования и внедрения положительного зарубежного опыта организации и функционирования систем правоохранительных органов в ходе реформирования системы правоохранительных органов Украины с учетом тенденций общественного развития нашего государства.

Ключевые слова: правоохранительная деятельность, правоохранительные органы, правоохранительные функции, система правоохранительных органов.

In the paper several features of an experience of the organization of law enforcement systems of foreign countries are analyzed, general and particular features in the functioning of the systems of law enforcement agencies, depending on the characteristics and nature of national legal systems, are defined. The peculiarities of usage and implementation of positive foreign experience in the reforming of law enforcement system of Ukraine, taking into account tendencies of social development of our state are considered.

Keywords: law enforcement, police, law enforcement functions, system of law enforcement.

Однією з основних тенденцій розвитку національної правової системи України наразі виступає її відкритість у взаємодії з міжнародним правом, запозичення і використання в інтересах нашої держави прогресивних зарубіжних правових концепцій, доктрин, загальноновизнаних стандартів. З огляду на це, нагальними є розробка форм і процедур впровадження правових норм зарубіжних правових систем в національне законодавство, використання і застосування досягнень сучасного міжнародного права як важливого джерела реформування національного

законодавства, узагальнення нормотворчої практики та розроблення механізмів щодо запозичення позитивного правового досвіду різних країн для удосконалення національної правової системи. Поряд з цим, сучасні зміни соціально-економічних і політико-правових умов функціонування правоохоронної системи, демократизація суспільних відносин, інтеграція нашої держави до Європейського Союзу зумовлюють необхідність приведення чинного національного законодавства у відповідність до міжнародних та європейських принципів, норм і стандартів, що базується на раціональному співвідношенні інтересів держави та особи. Крім того, реформування системи правоохоронних органів, адаптація її до потреб держави і суспільства, має відбуватись з урахуванням того, що Україна є самобутньою державою зі своєю історією, культурою, менталітетом та власним шляхом розвитку, в якому поєднуються загальноцивілізаційні та особливі, властиві лише нашій країні тенденції. Зважаючи на зазначене вище, постає потреба в розробленні спеціальних процедур та механізмів впровадження позитивного досвіду організації і діяльності систем правоохоронних органів зарубіжних країн в Україні й визначення власних напрямів подальшого реформування та розвитку системи правоохоронних органів України шляхом оптимізації завдань та функцій, структури й чисельності, фінансового, матеріально-технічного, організаційно-правового та кадрового забезпечення, що свідчить про актуальність та своєчасність проведення такого дослідження.

Мета статті полягає в тому, щоб на підставі аналізу організації та функціонування правоохоронних систем зарубіжних країн виявити загальне та особливе залежно від національно-правової системи кожної конкретної держави й визначити можливості використання та впровадження позитивного досвіду організації й функціонування систем правоохоронних органів зарубіжних країн у реформуванні системи правоохоронних органів України, з урахуванням національних особливостей нашої держави. Відповідно до поставленої мети зроблено спробу вирішити такі дослідницькі завдання: вивчити досвід організації та функціонування системи правоохоронних органів таких країн, як Німеччина, Франція, Англія, США та ін.; виявити особливості системи правоохоронних органів залежно від властивостей відповідної національно-правової системи; визначити напрями подальшого реформування та розвитку правоохоронної системи України з урахуванням зовнішньополітичних орієнтирів нашої держави та поглиблення євроінтеграції; визначити можливості запозичення позитивного досвіду організації і функціонування систем правоохоронних органів зарубіжних країн для реформування системи правоохоронних органів України з урахуванням тенденцій суспільного розвитку нашої держави.

Система правоохоронних органів належить до наукових понять, що не є однозначно визначеними і можуть мати різне наповнення. Однак більшість учених під системою правоохоронних органів розуміють систему суб'єктів, що здійснюють правоохоронну діяльність, яка полягає, головним чином, в охороні та захисті права. Загалом система правоохоронних органів становить цілісну сукупність спеціалізованих органів держави, основним соціальним призначенням яких є охорона правової системи за допомогою правових засобів і в правових формах. Критерієм виділення та віднесення державних органів до правоохоронних органів виступає державна правоохоронна діяльність, яка є системоутворюючим чинником, що об'єднує функціональними зв'язками правоохоронні органи в цілісну сукупність.

Саме поняття системи правоохоронних органів держави забезпечує можливість розглядати державу як єдине, цілісне соціальне явище, що безперервно

функціонує в часі та просторі. Це поняття дозволяє “об’єднувати елементи системи правоохоронних органів держави у структурно-функціональний “вузол” і надає їм динамічний зміст” [1, с. 107]. Держава за допомогою системи правоохоронних органів формує і закріплює волю різних груп населення, а це додає державним положенням обов’язкового характеру.

Як зазначає В.В. Ковальська, система правоохоронних органів держави дозволяє розглядати сам процес реалізації державної влади, процес функціонування держави, його ефективність, адекватне відображення в діяльності органів їх повноважень, що відповідають цілям і завданням держави. Вона під системою правоохоронних органів держави пропонує розуміти сукупність публічних, легітимних державних органів та окремих недержавних органів і організацій, які здійснюють повноваження, врегульовані нормами чинного законодавства у сфері правопорядку, за допомогою передбачених законом засобів, способів, методів, що забезпечують їх постійну діяльність і взаємодію для гарантування реалізації прав і свобод громадян [2, с. 34].

Варто зазначити, що в правовому аспекті цієї проблеми відсутнє конституційне закріплення поняття “система правоохоронних органів”. У Конституції України поняття “правоохоронні органи” вживається лише раз – у ч. 3 ст. 17, де спеціальне завдання щодо забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на “відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом” [3, с. 7]. У коментарі до цієї статті, підготовленому Інститутом законодавства Верховної Ради України, до “правоохоронних органів” автори відносять: СБУ, МВС України та деякі інші державні структури, статус яких нині визначається підзаконними актами [4, с. 58–61].

Відповідно до Закону України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” до правоохоронних органів належать “органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, військової служби правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції” [5]. У свою чергу, згідно із Законом України “Про основи національної безпеки України” правоохоронними органами є органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій [6]. Водночас Закон України “Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави” під такими органами розуміє “державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції” [7].

Таким чином, як бачимо, законодавство України поняття “правоохоронна діяльність” та “правоохоронні органи” визначає одне через інше, проте відсутні нормативно визначені критерії, за якими певна діяльність чи органи можуть бути віднесені до правоохоронних, також юридично невизначеними залишаються поняття “правоохоронні функції”, “правозастосовні функції”. Безумовно, відсутність чітких та однозначних юридичних дефініцій базових понять у чинному законодавстві України породжує подальші недоліки безпосередньо у визначенні компетенції та повноважень таких органів. Слід наголосити, що усуненню прогалин і колізій в нормативно-правових актах перешкоджає, насамперед, відсутність єдності в наукових поглядах на загадані поняття, а також на склад правоохоронних органів.

З огляду на викладене, можна зробити висновок про недостатність наявних у чинному національному законодавстві дефініцій для однозначної ідентифікації як правоохоронної діяльності, так і системи правоохоронних органів, тому необхідно здійснити аналіз документів міжнародного і національного права інших держав щодо визначення таких понять, як “правоохоронна діяльність” та “правоохоронні органи”, а також звернутися до досвіду зарубіжних країн щодо організації та функціонування системи правоохоронних органів.

Переходячи до розгляду питання організації та функціонування системи правоохоронних органів зарубіжних країн, зазначимо, що національні правові системи об'єднані за певними критеріями в правові сім'ї, що, в першу чергу, сприяє виявленню узагальнюючих закономірностей розвитку національних правових систем та їх специфічних особливостей, а також встановленню співвідношення системи правоохоронних органів, безпосередньо її організаційно-функціональної побудови, з огляду на національно-правову систему певної правової сім'ї.

Найбільш поширеною класифікацією правових сімей сьогодні є така: романо-германська (континентальна) сім'я (національні правові системи Франції, ФРН, Італії, Іспанії тощо); англо-американська сім'я (національні правові системи Англії, США і низки інших країн); сім'я релігійного права (з відокремленням мусульманського, індуського та іудейського права); сім'я традиційного права; в окрему групу також виділяють змішані правові системи [8, с. 270].

Далі зазначимо, що законодавство таких країн як Німеччина і Франція не містить спеціально сформульованого поняття “правоохоронні органи”. Правоохоронні органи утворюють певним чином відособлену за ознакою професійної діяльності самостійну групу органів держави, що мають свої чітко визначені завдання. В організаційно-функціональній побудові судових систем Німеччини і Франції постулюється принцип спеціалізації судової системи, а спільною особливістю прокуратури цих країн є належність її до виконавчої влади і підлеглість міністерству юстиції, при цьому організаційно-функціональна побудова органів прокуратури зазначених держав характеризується тим, що у сфері компетенції певного суду загальної юрисдикції здійснюють свої повноваження і відповідні органи прокуратури.

З приводу організаційно-функціональної побудови поліції Німеччини і Франції варто сказати, що вона характеризується наявністю підрозділів, які повинні посилювати поліцейські функції, безпосередньо спрямовані на забезпечення громадської безпеки і порядку. Зокрема, у Німеччині до таких підрозділів відноситься поліція готовності, а у Франції ці функції мають виконувати підрозділи Національної жандармерії, особливістю якої є її потрійна підлеглість Міністерству внутрішніх справ, Міністерству оборони, Міністерству юстиції. Іншою відмінною рисою поліції Німеччини і Франції є те, що міністерства внутрішніх справ цих країн, у складі яких функціонують поліцейські служби, посідають одне з центральних місць у державному механізмі та мають відчутний політичний вплив на різні сфери життєдіяльності держави.

Отже, як можна побачити, організаційно-функціональна побудова поліції, прокуратури і судової системи Німеччини як складових системи правоохоронних органів відбиває федеральний характер державного устрою країни, а системі правоохоронних органів Франції притаманні певні особливості, у першу чергу, це організаційно-функціональна побудова поліції, прокуратури, судової системи як складових системи правоохоронних органів, відображає не лише форму державного устрою Франції як унітарної держави, а й основи, закладені історією Франції як однією з перших демократій Європи.

Однак слід наголосити, що в основі організаційно-функціональної побудови системи правоохоронних органів зазначених країн закладені єдині принципи, які мають більше спільних характеристик і ознак ніж відмінностей, що свідчить про наявність певної залежності організаційно-функціональної побудови системи правоохоронних органів від особливостей національної правової системи цієї правової сім'ї.

Далі варто висвітлити основні ознаки зазначеного типу системи правоохоронних органів, до них можна віднести такі: наявність спеціалізованих судів, що складають відособлені судові системи, і, насамперед, адміністративної і трудової юстиції, наявність Конституційного суду; підпорядкування прокуратури, функціональне призначення якої полягає в здійсненні кримінального переслідування і підтриманні обвинувачення в суді Міністерству юстиції з чітким поділом компетенції залежно від ієрархічної побудови судів загальної юстиції; наявність слідчого судді; централізоване управління в системі Міністерства внутрішніх справ. Необхідно акцентувати увагу також і на тому, що в межах зазначеного типу окремі системи правоохоронних органів мають специфічні характеристики, які зумовлені унікальними особливостями кожної національної правової системи, що входить до романо-германської правової сім'ї [9, с. 103].

Окремо варто зупинитися на виділені спільних рис національних правових систем таких країн, як Англія і США, що обумовлено наявністю спільних характеристик організаційно-функціональної побудови систем правоохоронних органів цих держав. Зокрема, судові системи Англії і США характеризуються відсутністю спеціалізованих юстицій, однак у судових системах цих країн є спеціалізовані судові установи, хоч вони й не функціонують як окремі напрями судової системи. Прокуратура Англії і США характеризується однаковим функціональним призначенням і, відповідно, подібними повноваженнями.

Зважаючи на специфічні характеристики національних правових систем Англії і США та на основі порівняльного аналізу законодавства, можна виділити певні відмінності в системах правоохоронних органів цих країн. Так, в Англії, виходячи з форми державного правління, хоч дещо формально, але все ж таки мають значення атрибути королівської влади, що виражається відносно системи правоохоронних органів, а саме в організаційно-функціональній побудові судової системи, прокуратури. Взаємодія прокуратури з судами характеризується в Англії відносною незалежністю органів прокуратури від судової влади. Що стосується організаційно-функціональної побудови поліції, а точніше організації управління поліцією, необхідно зауважити, що вона вирізняється децентралізованим характером, який виявляється у відповідних повноваженнях і функціях Міністерства внутрішніх справ Англії.

У свою чергу, федералізм як форма державного устрою США безпосередньо виявляється і в організаційно-функціональній побудові системи правоохоронних органів. Так, організаційно-функціональна побудова судової системи, прокуратури, а також поліції США представлена наявністю трьох рівнів: федерального, штатів і місцевого. Поряд з цим, однією зі специфічних рис системи правоохоронних органів США, що виявляється в організації поліції, є відсутність єдиного керівного органу, а також єдиного нормативного акта, що здійснював би нормативно-правове регулювання діяльності поліції в масштабах усїєї держави [9, с. 122–123].

Водночас, незважаючи на певні відмінності організаційно-функціональної побудови поліції Англії і США, їх спільною характеристикою є поділ поліцейських органів відповідно до функціональних обов'язків на кримінальну поліцію (поліцію в цивільному) і патрульну поліцію (поліцію у формі), при цьому в Англії відсутній

відокремлений корпус кримінальної поліції. Також спільною характеристикою організаційно-функціональної побудови поліції Англії і США є наявність, крім безпосередньо поліцейських органів, державних органів або посадових осіб, які наділені певними поліцейськими функціями, а саме: в США до таких державних органів належить ФБР, а в Англії до посадових осіб, наділених певними поліцейськими функціями, можна віднести коронера.

Наразі можемо констатувати, що аналіз систем правоохоронних органів Англії і США показав, що за їх відмінних особливостей, які зумовлені специфічними характеристиками цих держав та національних правових систем, системи правоохоронних органів обох країн мають більше спільних ознак, що свідчить про відображення в їх організаційно-функціональній побудові особливостей і характеристик національних правових систем як основоположних представників англо-американської правової сім'ї. Основними ознаками англо-американського типу системи правоохоронних органів виступають такі: наявність спеціалізованих судів без виділення їх в окремі судові системи; підпорядкованість прокуратури Міністерству юстиції, функціональне призначення якої полягає в здійсненні кримінального переслідування і підтримання обвинувачення в суді; децентралізоване управління в системі Міністерства внутрішніх справ (поліції). У межах англо-американського типу окремі системи правоохоронних органів відповідних національних правових систем мають специфічні риси, що обумовлені унікальними особливостями кожної країни, що входить до англо-американської правової сім'ї.

Підкреслимо, що у США та інших англомовних державах вживаються терміни "Law Enforcement Activity" та "Law Enforcement Agencies", які в Україні офіційно перекладаються як "правоохоронна діяльність" та "правоохоронні органи", однак буквально можуть бути перекладені як "діяльність із застосуванням законного примусу" та "державні органи, уповноважені на застосування законного примусу", на яких покладається безпосереднє забезпечення національної безпеки у сферах правопорядку, громадської та державної безпеки. До "Law Enforcement Agencies" належать поліційні органи і спецслужби [10].

У більшості європейських країн поліційні органи є органами виконавчої влади, які спеціально уповноважені на проведення поліційної діяльності, тобто особливого різновиду державно-управлінської діяльності, що здійснюється із застосуванням примусу (фізичної сили, спеціальних засобів та зброї), включаючи правообмежувальні заходи, зокрема: право встановлювати обмеження на вільне пересування або доступ до певних об'єктів, контролювати переміщення через державний кордон предметів і осіб, забезпечувати впровадження і підтримання спеціальних правових режимів (надзвичайного стану, надзвичайної екологічної або техногенної ситуації, антитерористичної операції), безпосередньо здійснювати контроль за дотриманням вимог законів, порушення яких тягнуть за собою адміністративну і кримінальну відповідальність, перевіряти документи, що посвідчують особу, припиняти правопорушення, тимчасово затримувати осіб, стосовно яких є дані про вчинення ними правопорушень, здійснювати кримінально-процесуальні та адміністративні заходи, спрямовані на виявлення, розслідування і припинення правопорушень, у тому числі й заходи, пов'язані з примусовим отриманням інформації від фізичних і юридичних осіб (включно з арештом документації), обшуком осіб, територій і приміщень, провадити ліцензійно-дозвільну діяльність, припиняти незаконну діяльність і вилучати знаряддя і предмети незаконного виробництва чи промислу, самостійно накладати адміністративні покарання на правопорушників, виконувати судові вирoki, пов'язані з

позбавленням волі правопорушників та конфіскацією майна і коштів, які їм належать.

Зауважимо, що окремі поліційні повноваження можуть надаватися також і іншим державним органам, що безпосередньо не належать до поліційних, наприклад, державним контрольно-ревізійним та наглядовим органам (інспекціям, контрольно-ревізійним службам тощо).

Відносно прокуратури варто зауважити, що в більшості країн вона належить до судової гілки влади, проте коли їй надається право самостійно провадити кримінальне переслідування, позбавляти волі обвинувачуваних або підозрюваних осіб, вести досудове розслідування, тоді її можна віднести до поліційних органів.

Загалом поліційними органами згідно з європейськими підходами є: поліція, як загальнодержавна, так і її відомчі та функціональні різновиди (боротьби з наркотиками, незаконним обігом зброї, нелегальною міграцією, фінансовими злочинами тощо); жандармерія, будучи поліцією військового типу внутрішньої організації, у деяких державах її ще називають карабінерією або національною гвардією; органи безпеки держави, зокрема контррозвідки та боротьби зі злочинами проти держави та іншими особливо небезпечними для суспільства злочинами, які загрожують життєво важливим національним цінностям (антиконституційною підривною діяльністю, тероризмом, організованою злочинністю, корупцією на вищих щаблях влади); органи охорони державного кордону; органи митного контролю.

Спецслужбами у європейських державах вважаються державні структури, яким надані повноваження на проведення спеціальної, таємної, оперативної чи розвідувальної діяльності щодо отримання інформації без відома її власника або об'єкта, якого вона стосується, а також проведення інших таємних заходів. Спецслужби можуть мати статус як окремих органів, так і підрозділів у складі державних органів, які, загалом, не є спецслужбами [10].

Отже, як бачимо, національна правова система певної правової сім'ї і відповідно система правоохоронних органів такої національної правової системи є органічною складовою частиною суспільства, продуктом його діяльності, відтворенням його менталітету і рівня розвитку. При цьому запозичення позитивного досвіду організації і діяльності системи правоохоронних органів однієї держави в іншій може сприяти усуненню помилок, прорахунків і негативних явищ, що має особливу актуальність і значущість для України, адже національна правова система, а також система правоохоронних органів нашої держави перебувають на сучасному етапі в процесі реформування.

Результатом реформування системи правоохоронних органів України має стати ефективність її функціонування, усунення дублювання повноважень, зменшення чисельності правоохоронних органів, а також підвищення їхнього авторитету в суспільстві. Зауважимо, що процес реформування системи правоохоронних органів України повинен відбуватися з урахуванням зовнішніх політичних орієнтирів України, членством України в Раді Європи, підписанням Угоди про асоціацію з ЄС та прагненням стати повноправним членом Європейського Союзу, що, в свою чергу, обумовлює процес гармонізації національного законодавства України і законодавства Європейського Союзу.

Механізм імплементації міжнародно-правових норм включає в себе певну сукупність правових та інституційних засобів, що використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному і національному рівнях, з метою реалізації приписів норм міжнародного права. При імплементації норм міжнародного права органами держави переважає виконавча, адміністративна діяльність, проте їй

завжди передує діяльність організаційно-правова. На практиці взаємозв'язок правового і організаційного виявляється в тому, що заходи правового характеру щодо імплементації міжнародно-правових норм на національному рівні завжди супроводжуються проведенням комплексу заходів організаційно-виконавчого характеру, які здійснюються національними органами відповідно до правових приписів та виявляються у виданні законів для виконання відповідних міжнародно-правових норм і положень, внесення змін та доповнень до чинного національного законодавства, у виданні адміністративних актів, у скасуванні законів або адміністративних актів, що суперечать положенням і нормам міжнародного права, вживанні усіх необхідних заходів внутрішньодержавного порядку. Необхідно акцентувати увагу на тому, що значна робота проведена Україною, зокрема відбулося приєднання до низки конвенцій Ради Європи, здійснюються заходи реального втілення механізму імплементації в нормотворчій діяльності відповідних правоохоронних органів, а також щодо створення дійової системи реалізації, особливо системи правозастосування всіх положень міжнародних документів у нашій державі, що, у першу чергу, сприятиме реальному впровадженню загальнодекларативних передумов про примат міжнародного права в правову дійсність. Водночас має бути створена правова база для взаємодії України і Європейського Союзу, для отримання статусу члена ЄС і для гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС, враховуючи основні тенденції розвитку міжнародного співтовариства та національні особливості України.

Вважаємо за необхідне і доцільне більш чітко нормативно визначити систему правоохоронних органів України, виходячи зі змісту правоохоронної діяльності і головних ознак правоохоронних органів, зокрема, під поняттям "правоохоронна діяльність" слід розуміти систему контрольних-ревізійних, оперативно-розшукових, кримінально-процесуальних та адміністративно-примусових заходів, визначених законодавством для підтримання правопорядку, виявлення і безпосереднього припинення правопорушень, а також виконання кримінальних і адміністративних санкцій щодо правопорушників, а до системи правоохоронних органів держави потрібно віднести органи, що виконують безпосередні або делеговані державні функції у сфері правопорядку, впливають на стабілізацію та розвиток громадянського життя, забезпечують й захищають права, свободи і законні інтереси громадян, тобто органи, головним призначенням яких є здійснення правоохоронної діяльності.

У рамках написання однієї статті неможливо охопити весь спектр проблем організації та функціонування правоохоронної системи. З огляду на це, більш детального дослідження потребують проблеми взаємодії елементів системи правоохоронних органів, взаємовідносини системи правоохоронних органів з різними компонентами правової системи, а також запозичення елементів систем правоохоронних органів зарубіжних держав у світлі тенденцій суспільного розвитку нашої держави та подальшого реформування системи правоохоронних органів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Теория государства и права / В.К. Бабаев, В.М. Баранов, Н.В. Витрук и др. ; под ред. В.К. Бабаева. – М. : Юрист, 2003. – 587 с.
2. Ковальська В.В. Міліція в системі правоохоронних органів держави (адміністративно-правові аспекти) : дис. ... докт. юрид. наук. : 12.00.07 / В.В. Ковальська ; Ін-т законод. Верховної Ради України. – К., 2009. – 422 с.

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Коментар до Конституції України / під ред. А.І. Осауленка. – К. : Ін-т законод. Верховної ради України, 1996. – 367 с.
5. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 11. – Ст. 50.
6. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-ІV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 39. – Ст. 351.
7. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19.06.2003 № 975-ІV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. – Стор. 77. – Ст. 1440.
8. *Онiщенко Н.* Правова система як об'єкт пізнання загальнотеоретичної юриспруденції / Н. Онiщенко // Право України. – 2012. – № 1–2. – С. 258–272.
9. *Тюрiна О.В.* Сучасні системи правоохоронних органів (порівняльно-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О.В. Тюрiна ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – 184 с.
10. *Гiрич В.М.* До проблеми визначення базових понять у контексті реформування правоохоронних органів : аналітична записка / В.М. Гiрич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www.niss.gov.ua/articles/1153](http://www.niss.gov.ua/articles/1153).

Отримано 24.09.2014